

УДК 371.134

Зоя Сирота, Всеволод Сирота

ПЕДАГОГІЧНА СТРАТЕГІЯ «ВІД ДИТИНИ ДО МИСТЕЦТВА» В ІНТЕГРАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розглянуто педагогічну стратегію «від дитини до мистецтва у процесі творчого розвитку молодших школярів. Теоретично обґрунтовано інтеграцію у мистецькій освіті як пріоритетний орієнтир її подальшого становлення. Визнано, що творчість є важливою умовою і засобом формування у школярів здібностей образного світосприймання, а молодший шкільний є базовим у художньо-творчій діяльності учнів. Доведено, що творчість сприяє більш глибокому засвоєнню матеріалу і розвитку художніх здібностей дітей. Відповідно до теорій розвитку творчої особистості досліджено і визначено, що процес формування творчих якостей учнів буде більш ефективним на основі інтеграції різних видів художньо-творчої діяльності дітей у мистецькій освіті.

Ключові слова: педагогічна стратегія, інтегративний процес, творчий розвиток, творча імпровізація.

В статье рассмотрено педагогическую стратегию «от ребенка к искусству в процессе творческого развития младших школьников. Теоретически обосновано интеграцию в художественном образовании как приоритетный ориентир ее дальнейшего становления. Признано, что творчество является важным условием и средством формирования у школьников способностей образного мировосприятия, а младший школьный возраст является базовым в художественно-творческой деятельности учащихся. Доказано, что творчество способствует более глубокому усвоению материала и развитию художественных способностей детей. Согласно теории развития творческой личности исследовано и определено, что процесс формирования творческих качеств учащихся будет более эффективным на основе интеграции разных видов художественно-творческой деятельности детей в художественном образовании.

Ключевые слова: педагогическая стратегия, интегративный процесс, творческое развитие, творческая импровизация.

Integration in artistic education is theoretically grounded as a priority benchmark for its further formation. It is acknowledged that creativity is an important condition and means of forming pupils the ability of figurative worldview, and the junior school age is the basis in the artistic and creative activity of students. It is proved that creativity contributes to a deeper assimilation of material and the development of artistic abilities of children. The analysis of the source base made it possible to conclude that the modern teacher should be

oriented both on the development of the student's creative abilities and on his own creative pedagogical activity, and the process of subject-subject interaction in art lessons should be reoriented from authoritarian management of creative the development of students on flexible stimulation of their creative self-development. According to the theories of the development of the creative personality, it has been researched and determined that the process of forming the creative qualities of students will be more effective on the basis of the integration of various types of artistic and creative activity in artistic education.

Key words: *pedagogical strategy, integrative process, creative development, creative improvisation.*

Головна вимога до сучасної людини, що живе у світі глобальних змін та інтеграційних процесів, надзвичайно стрімкого розвитку техніки та інформаційних ресурсів, – є вміння творити.

Психолого-педагогічні дослідження свідчать про те, що виховне значення розвитку дитячої творчості оцінюється досить високо.

Аналіз наукової літератури дав можливість визначити, що виховна цінність творчості дитини виявляється насамперед у самому процесі, як вважав Б. Л. Яворський [7], оскільки вона дозволяє учителю спостерігати за ходом творчої думки дитини. Б. В. Асаф'єв [1] наголошував, що творчість сприяє більш глибокому засвоєнню матеріалу і розвитку художніх здібностей дітей. Б. М. Теплов [6] звертав увагу на важливість творчості на етапі початкового навчання, коли закладаються основи ставлення до мистецтва. На думку Н. А. Ветлугіної [2], творчість є важливою умовою і засобом розвитку здібностей образного світосприймання. Як зазначає Д. Б. Богоявленська, молодший шкільний вік визнано періодом «нижньої вікової межі креативного поля» [4]. Цей вік є базовим у становленні творчої особистості.

Василь Олександрович Сухомлинський наголошував, що справжній учитель-майстер не може жити без творчості, повторюючи одне й те ж саме все своє життя... Тільки творчий учитель може розвинути творчі можливості, творчі здібності у дітей. Він закликав учителів пам'ятати головне правило педагогічної діяльності: «Обдаровані й талановиті всі без винятку діти» [5].

Аналіз джерельної бази дав змогу зробити висновок про накопичення у мистецькій освіті певного досвіду творчого розвитку особистості школяра, а педагогічна стратегія «від дитини до мистецтва», в інтеграційному процесі творчого розвитку молодших школярів, стає особливо актуальною.

Актуальність і значущість окресленої проблеми визначили мету статті – на сучасному етапі теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічну стратегію «від дитини до мистецтва» в інтеграційному процесі творчого розвитку молодших школярів у мистецькій освіті.

Іноді ми спостерігаємо на практиці, що не володіючи методикою творчого розвитку учнів, не враховуючи їх конкретно-емоційне сприймання художньої інформації, учителі з когнітивною установкою до творчості

намагаються підпорядкувати творчі прояви школярів власним естетичним смакам, знанням і умінням. Тобто, їхня педагогічна стратегія спрямовується за напрямом «від мистецтва – до дитини». Відповідно, на практиці вибудовуються і впроваджуються у навчальний процес і відповідні технології творчого розвитку школярів, де створюються такі ж педагогічні умови творчого розвитку, як і для дорослих: спочатку когнітивний аспект (образно-інформаційний), потім сенситивний і лише потім креативний. Розширення «емоційного поля» творчого розвитку молодших школярів за такого дидактичного підходу загальмовується на першому етапі – когнітивному, пов'язаному з оволодінням знаннями, уміннями і навичками.

Сучасний учитель повинен бути зорієнтованим як на розвиток творчих можливостей учня, так і на власну творчу педагогічну діяльність, тому що процес суб'єкт-суб'єктної взаємодії на уроках мистецтва переорієнтовує виховання з авторитарного керування творчим розвитком учнів на гнучке стимулювання процесу творчої діяльності школярів з елементами їх творчого саморозвитку.

Вже у молодшому шкільному віці у процесі творчого розвитку учні повинні відчути радість відкриття та пізнання нового, отримати насолоду від процесу творчості, задоволення від подолання перешкод у розв'язанні творчих завдань, набути певні вміння та навички творчої діяльності, впевненість у своїх здібностях та можливостях. У разі відсутності позитивного стимулювання творчо-пізнавальних інтересів, творчих занять – потреба у творчому самовираженні дітей поступово згасає, а розвиток творчих здібностей більшості учнів гальмується, тому організація творчо спрямованого навчально-виховного процесу, з урахуванням вікових особливостей школярів, має стати змістовною складовою усіх освітніх програм загалом та зокрема у галузі мистецької освіти.

Серед багатьох предметів, що вивчаються у сучасній школі, чи не найвищий виховний потенціал належить саме мистецтву, з притаманним йому впливом на свідомість і підсвідомість особистості, на інтелектуальну та емоційну сферу, на моральне і, навіть, на фізичне здоров'я людини.

На сучасному етапі, стратегія інтегративності у мистецькій освіті визначена як пріоритетний орієнтир її подальшого розвитку.

Мета інтегрованого курсу «Мистецтво», що впроваджується у практику сучасної школи – формувати в учнів комплекс ключових, міжпредметних естетичних і предметних мистецьких компетентностей, які повинні забезпечити здатність до художньо-творчої самореалізації особистості школяра.

Як зазначає Л. М. Масол, поліцентричний вид інтеграції передбачає виділення двох або більше доміантних змістових ліній – музичного та образотворчого мистецтва, які органічно поєднуються з іншими змістовими лініями синтетичних мистецтв – хореографією, театром, кіно [3].

Теоретичне обґрунтування художньо-інтегративних технологій, за визначенням Л. М. Масол, дає змогу умовно поділити їх на три групи за

одним провідним інтегратором або декількома визначальними: духовно-світоглядний вид інтеграції (на основі спільного тематизму), естетико-мистецтвознавчий вид інтеграції (на основі споріднених для різних видів мистецтв понять і категорій) та комплексний (на основі одночасного поєднання декількох видів інтеграції).

Різні види інтеграції на уроках мистецтва можуть бути реалізовані через систему нескладних творчих завдань інтегративного типу:

- графічно зобразити рух мелодії (плавний, стрибкоподібний, низхідний, висхідний);
- завдяки ритмічним кольоровим відбиткам пальців створити кольоромузику;
- словесно добрати до мелодії відповідні за характером лінії-образи («лінія-хвиля», «лінія-зигзаг», «лінія-пружинка», «лінія-пунктир»), передати на папері їх у відповідному кольорі та у ритмопластиці;
- підібрати кольорову гаму відповідну музичним образам, настроям музичного твору, тембрам музичних інструментів та відтворити їх на папері кольоровими плямами (аквареллю по «мокрому»);
- на папері графічно зобразити форму твору (двочастинну, тричастинну), відповідно до змін у музичному творі;
- кольоровими композиціями геометричних фігур на площині створити «живописне рондо», «візуальні варіації»;
- підібрати відповідні шумові інструменти, тембри яких характеризують голоси казкових героїв, персонажі картин живопису, образи літературних героїв;
- намалювати ілюстрації до дитячих оповідань та казок;
- «оживити» картину живопису за допомогою пантоміми, ритмопластичних рухів або театралізовано розіграти уявний діалог за сюжетом запропонованої картини («натюрморт в особах», «розмова героїв групового портрету»);
- передати танцювальними рухами, за допомогою міміки, жестів певний емоційний стан (радість, горе, сум, подив, жах);
- намалювати фрагменти власного мультфільму (розкадровка) та підібрати фоновий музичний супровід відповідно характеру і настрою героїв фільму;
- інсценізація пісень, міні-оповідань, створення відповідних декорацій, костюмів;
- створення театралізованого дійства під час виконання обрядових пісень;
- за допомогою ритмопластичних рухів відтворити образи програмних музичних творів;
- намалювати сюжетно-тематичні композиції до дитячих театральних вистав, пейзажні композиції до різнохарактерних природних станів;
- скласти мелодію до вірша або підібрати фонову музику з творів відомих композиторів до будь-якого фрагменту літературного твору;

– створення колективних кольорових витинанок, декоративних писанкових, сюжетних композицій з флористики, підбір та виконання відповідних фонових народнопісенних фольклорних композицій;

– запропонувати власну вокальну, інструментальну, ритмопластичну імпровізацію в обрядовому дійстві;

– творчим мікрогрупам музикантів, художників, хореографів різноманітними засобами художньої виразності відтворити одне і теж саме явище природи, предмет, ситуацію, історичну подію, настрій, образ, характер аудіально, візуально, ритмопластикою.

Наведемо приклад фрагменту музичної казки за технологією запропонованою Л. М. Масол «Казка принцеси музичного ладу». «Я, принцеса музичного ладу, живу на III ступені звукоряду і на відміну від інших зовсім не претендую на першість у Королівстві Ладу. Найкращі мої друзі – принци Мажор і Мінор. З ними я граюся у цікаву музичну гру «Світлотінь». Коли я на півтону піднімаюся, музика стає світлішою: ми потрапляємо до принца Мажора. А коли я на півтону опускаюся, музика зразу темнішає: це володіння принца Мінора. Управляти світлом і тінню у музичному Королівстві Лад нам допомагають вірні слуги: Діез, Бемоль і Бекар» [3, с. 88].

У процесі спостережень з'ясовано, що методи аналізу і порівнянь художніх образів, що створені засобами художньої виразності різних видів мистецтв про одне й те ж саме художнє явище, поступово переростають у метод «реконструювання» цілісного образу з урахуванням художнього світосприймання молодших школярів.

Наприклад, на уроці пропонується завдання для дітей «Підібрати музику до картини», у ході якого учні повинні з'ясовувати загальну емоційну модальність творів різних видів мистецтва. Спочатку вони визначають ідентичність художнього задуму художника і композитора. Учням пропонується прослухати два контрастні музичні твори: «Ранок» Р. Глієра та «У вечорі» Н. Сильванського. Їм необхідно з'ясувати, якому з музичних творів відповідає візуально представлена картина А. Куїнджі «Місячна ніч на Дніпрі». Різним мікротворчим групам дітей пропонується художньо реконструювати образ місячної ночі і подати її у синтезі різних видів мистецтв.

Одна творча мікрогрупа дітей може використовувати словесні художні засоби виразності відшукуючи їх у поетичних збірках. Наприклад, з образом місячної ночі у них асоціюється поетичний твір В. Лучука «Зорепад», де «музика» ночі відображена словами: «...над левадою місяць, дивлячись завмер: стрімголов із неба падають зорі в зарості озер».

Діти відзначають, що особливою дзвінкістю відрізняється останній рядок вірша (звуки з, с,), від цього поетичного рядка «чується прозора музика», мелодійний дзвін.

Інша мікрогрупа школярів може віддавати перевагу візуалізації образу місячної ночі, створює нічний пейзаж засобами образотворчого мистецтва. Деякі учні за аналогією картини художника, можуть запозичити

сріблясто-зелений відтінок місячного сяйва з картини А. Куїнджі «Місячна ніч на Дніпрі» і творити на площині блискучу місячну доріжку, намагаючись передати динаміку хвиль, води, хмар у небі однаково ритмічно, викликаючи яскраву асоціацію безмежності і величі простору, якими насичені небо і вода, що пробуджує картина місячної ночі. Інших дітей приваблює потреба зобразити чаруючу красу білих лілій на поверхні річки, озера.

Музика Н. Сильванського «У вечорі», підсилена візуальними образами, створює певний театральний ефект і пробуджує у дітей бажання передати її ритмопластичними рухами. Учні пропонують свої ескізи костюмів до хореографічної постановки, пропонують декілька варіантів її назви. Так поступово у дітей виникає потреба у розробці хореографічної композиції, яка б відповідала тематиці місячної ночі. Хореографічну композицію, запропоновану і створену учнями, можна назвати «Танок білих лілій».

Аналогічно до образу місячної ночі, можна «реконструювати» образ осені: «Осіння пісня» П. Чайковського, «Золота осінь» І. Остроухова, «Осінній день. Сокольники» І. Левітана, «Осінній пейзаж із чотирма деревами» В. Ван Гога.

Методи творчих завдань повинні гармонійно, разом з іншими видами творчої діяльності, входити у процес навчання. Вони не виключають на уроці пояснення, розповідь, ілюстрацію. Завдання цих методів полягає саме у тому, щоб допомогти учням вільно і самостійно оперувати знаннями, уміннями і навичками, здобутими на уроці у процесі художньо-творчого розвитку.

Цікавий для реалізації інтегрованих творчих завдань є прийом «музично-хореографічне дзеркало».

Учасникам твори музичного мистецтва пропонується розглядати як «дзеркала», у яких необхідно розпізнати: своїх друзів, знайомих; явища і предмети природи тощо. Тут вступають у дію інтегративного процесу і елементи театралізації. Відповідною пантомімою і пантомімікою необхідно передати характери художніх образів. Для реалізації прийому «музично-хореографічне дзеркало» підбираються відповідні музичні твори до яких створюються власні музично-хореографічні інтерпретації об'єктів художніх вражень. Так, до музично-хореографічної картотеки можна віднести твори: «Балакуха» С. Прокоф'єва, «Впертий братик», «Три подружки» Д. Кабалевського, «Ваня робить ляпки у зошиті і мріє» В. Маліннікова, «Суперечка впертих» і «Хвалько» Д. Благого, «Задирака» Г. Корчмара.

Збагаченню знань учнів, їх художньо-творчий розвиток у процесі інтеграції відбувається не тільки на уроках мистецтва, а й на основі взаємодоповнення урочної і позаурочної форм роботи – у гуртковій діяльності.

Бажано, щоб позакласні заняття будувалися на основі програмового матеріалу уроку, але не дублювали цей матеріал, спираючись на вільну творчу діяльність дітей.

Гуртківців відповідно до їх діяльності, нахилів, можливостей у мистецтві, необхідно поділити на творчі мікрогрупи і запропонувати скласти власні художньо-творчі композиції з паралельними сюжетними лініями: літературною, колірно-графічною, музичною, хореографічною.

Наприклад, напередодні заняття гуртка «Дитяча художня творчість», необхідно запропонувати дітям ознайомитись з «Казкою про Жар-птицю і Вовка», збіркою поезій І. Жиленко – вірш «Жар-птиця», казкою «Іван Царевич і Сірий вовк», з казкою та музикою балету Г. Свиридова «Коник-Горбоконики».

Групі учнів-знавців необхідно дати завдання – знайти і підібрати цікаві повідомлення, легенди, оповідання про казкового сонячного птаха – Жар-птицю. Учням-образотворцям можна запропонувати творчо розкрити тему – «Проплива Жар-птиця Сонця в акварельному потоці». Музикантам – «Музичність у живописі». Літературознавцям – «Думу про сонячну Жар-Птицю».

Прогнозоване повідомлення учнів про казкового птаха: «Жар-птиця – казковий птах сонячного царства із сліпучо-золотавим, мов жар, пір'ям (тому птаха називають ще золотою птицею).

У наших пращурів символом щастя завжди були птахи. У слов'янській міфології існує повір'я про чудового птаха – Жар-птицю, який приносить людям щастя. За переказами, Жар-птиця – символ вогню, світла й сонця.

У казках це чарівний птах, який прилітає з далекого тридесятого царства, харчується золотими яблуками, які дарують людям молодість, красу й безсмертя. Коли птах співає, то з його дзьоба сиплються пір'їнки, хворі одужують, а до сліпих людей повертається зір. Спіймати Жар-птицю в давнину – означало здобути щастя, здоров'я та успіх.

Група літературознавців отримує завдання створити образ сонячного птаха літературними засобами художньої виразності. Учнями речитативом промовлялась «Дума про сонячну Жар-Птицю», добирались для думи нові слова: «світлі», «теплі», «полум'яні»:

Птах летить із-за Дніпра в золотистих кольорах.

У віконні стука рами рано-вранці й вечорами.

Є птах Ра у зорепадах, в слові «радість», в слові правда»,

В слові «райдуга», є Ра в українських прапорах,

Сяє Ра, горить, іскриться, ніби сонячна Жар-Птиця.

З додаткових інформаційних джерел учнів з'ясовують, що Ра є давнім складом, яким позначалося поняття «вогонь», «світло».

З набору дитячих шумових інструментів група учнів-музикантів часто обирає бубонці та брязкітки як такі, що за своїм звучанням нагадують дзвеніння золотої Жар-Птиці. Переважна більшість дітей підходить до думки, що польоту сонячного птаха відповідає мрійливий мелодичний супровід у характері вальсу.

Для літературно-музично-хореографічних інсценізацій мікрогрупи

учнів-дизайнерів можуть створювати проекти костюмів Білих Лілій та Жарптиці.

Так, поступово, у ході позаурочної роботи, педагогічна стратегія вчителя в інтеграційному процесі творчого розвитку молодших школярів спрямовується за напрямом «від дитини – до мистецтва», а самодіяльна художня творчість учнів – на колективний синтез цілісних образів у мистецтві.

Отже, ефективними психолого-педагогічним умовами творчого розвитку учнів в інтеграційному процесі є: розробка і структурування змісту творчої діяльності школярів; добір організаційних форм творчого розвитку на основі взаємодоповнення урочної й позаурочної художньо-пізнавальної діяльності учнів; методичне забезпечення реалізації змісту творчого розвитку школярів.

Творчий розвиток молодших школярів у процесі інтеграції різних видів мистецтв буде більш ефективним, якщо поетапне розширення «емоційного поля» особистості молодшого школяра (креативна діяльність – сенситивний музичний розвиток – когнітивний музичний розвиток) і педагогічна стратегія у навчально-виховній діяльності вчителя на уроках мистецтва буде спрямована і розвиватиметься у напрямі «від дитини до мистецтва».

На нашу думку, подальшого дослідження потребує проблема створення предметно-розвивального середовища, як педагогічно доцільного унаочнення необхідного для повноцінної реалізації змісту художньо-творчої діяльності школярів у процесі вкладання інтегрованого курсу «Мистецтво».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асафьев Б. О. музыкально-творческих навыках детей // Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. – М.-Л., 1965. – 272 с.
2. Ветлугина Н. Музыкальное развитие ребенка. – М.: Просвещение, 1967. – 255 с.
3. Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі: Посібник для вчителів. – Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2006. – 256 с.
4. Пономарев Я. А. Психология творчества. – М.: Наука, 1980. – 303 с.
Сухомлинський В. О. Народження громадянина // Вибрані твори у 5-ти т.-Т.3. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 551.
5. Сухомлинський В. О. Народження громадянина // Вибрані твори у 5-ти т.-Т.3. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 551.
6. Теплов Б. М. Избранные труды: В 2-х т.–М.: Педагогика, 1985. – т.1.– 328 с.
7. Яворский Б. Л. Избранные труды / Общ. ред. Д. Д. Шостаковича. – М.: Сов. композитор, 1987. – 366 с.